

Alteritatea ființei prin limbaj și semnul lingvistic în concepția Sfântului Augustin

Article history:

Received: 16.10.2024

Reviewed: 03.12.2024

Accepted: 10.12.2024

Available online: 31.12.2024

CRISTIAN PAȘCALĂU

babelrealm@yahoo.com

Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

DOI: <https://doi.org/10.56177/eon.5.4.2024.art.2>

Title: "Alterity of Being through Language and the Linguistic Sign in Saint Augustine's Conception"

Abstract: The current essay is meant to revisit a core theme in the philosophy of language, namely the role of the subjectivity and alterity in shaping human consciousness through language and linguistic signs, associated with the understanding of reality as inner construct in the fabric of human mind. A loose critic against some paradigms that reduce language to a means of communication or an abstract, logical device is provided. We also briefly examine Saint Augustine's semiotic project, as it unfolds from some of his most seminal works.

Keywords: language; meaning; perception; subjectivity; alterity; linguistic sign; reality.

Rezumat: Prezentul eseu își propune să reviziteze o temă-cheie în filosofia limbajului, mai precis rolul subiectivității și al alterității în modelarea conștiinței umane prin limbaj și semnele lingvistice, cu înțelegerea corelativă a realității drept construct intern al minții. Totodată, eseuul conține și o raportare critică la câteva paradigme care reduc limbajul la un simplu instrument de comunicare sau un dispozitiv logic automatizat. Totodată, examinăm succint proiectul semiotic al Sfântului Augustin, așa cum se dezvoltă în câteva dintre cele mai fecunde scrieri ale sale.

Cuvinte-cheie: limbaj; semnificație; percepție; subiectivitate; alteritate; semn lingvistic; realitate.

Limbaj, subiectivitate și creativitate

Limbajul implică proiecții globale de perspective prin care ființa umană, în virtutea intenției de semnificare, la un nivel intersubiectiv, percepe și concepe realitatea în moduri esențiale, adică își construiește tot atâtea „realități” câte posibilități de semnificare deține. Subiectul vorbitor își câștigă, prin limbaj, accesul către totalitatea ființială. Deschiderea subiectului spre alt subiect, prin transpunere dialogică a unui alter ego în ipostaza de interlocutor, sau spre un obiect, prin designare, conferă evidența conștiinței de subiect. Totodată, limbajul deschide, în modurile concrete ale vorbirii, posibilități infinite de creativitate. Dacă ne gândim numai la gramatica limbilor ca transpunere a unor relații între conținuturi semnificaționale (totodată modele primare de semnificare), rolul limbajului în configurarea oricărui proiect de realitate se dovedește primordial.

Pe modelele vorbirii primare se instituie apoi orice formă de creație lingvistică (în limbă ca atare, cu sau fără lexicalizare, adică prin cristalizare sistemică în vocabular/semantism ori sub forma unor ocurențe efemere, prin comprimare sau expansiune a domeniului lexico-semantic). Atât Aristotel, cât și Sf. Augustin au relevat că nivelul biologic uman este o condiție necesară, dar nu suficientă pentru a da naștere limbajului ca activitate intențională. Dimpotrivă, semnele lingvistice, prin actualizarea lor în vorbire, fac posibilă inteligibilitatea dimensiunii ontologice în interioritatea spirituală a subiecților vorbitori. Ca entitate-subiect,

vorbitorul își deschide lumea interioară și își asumă lumea exterioară în această deschidere, proiectând viziuni mai adânci, în metafizică, știință constructiv-ipotetică, artă, religie.

Subiectul experimentează deschiderea spontană a realității nu atât prin aparatul senzorial, cât prin orientarea în mediu pe baza semnelor lingvistice. Or semnul, ca suport lingvistic de conștiință, este conceput drept model mental de esențialitate în limbaj. Fiecare vorbitor activează semnele în conștiința sa ca modele creative. Inclusiv din concepția structuralistă a lui Ferdinand de Saussure, putem constata că o corelare directă a semnificatului cu semnificantul, imperceptibilă ca atare, implică *ab initio* această deschidere spontană a subiectului vorbitor înspre modelul global al realității, în permanenta resubstanțializare a semnificatelor ca amprente imateriale de conștiință.

Spiritul se dezvoltă în expresivitatea lingvistică și deține deja ca informație semantică o preorientare în lumea experienței. Sfântul Augustin discută actualizarea semnelor pe două dimensiuni: semnul orientează asupra lui însuși, ca metalimbaj, dar trimite și către lucrurile în sine, alcătuind un fel de aură a structurării semnificative ce ține de limbajul primar. Ambele dimensiuni, limbajul primar și metalimbajul, se constituie simultan. Semnul emerge în conștiință ca model primar al semnificității creative și funcționează în două planuri: expresie și conținut. Totodată, semnul se reflectă, determină alte semne și, implicit, noi modele de creație ca alternanțe ale modelului său primar (derivare, compunere etc.). Distincțiile operate de Sfântul Augustin între categoriile semnice sunt fundamentale pentru înțelegerea acestui proces (1991, 49-59 și 81-89). Vom reveni asupra lor mai jos.

Limbajul este o activitate creativă a ființei umane și, simultan, comuniune a ființelor ca transpunere a totalității de conștiință. În limbaj, ființa se regăsește în toată plenitudinea, după cum și limbajul se regăsește în conștiința subiectului vorbitor prin toată configurația sa potențială de creație. Trebuie precizat, în acest context, că semnele lingvistice nu pot fi reduse la calitatea de simple entități imitative ale unor scheme prefabricate, ci trebuie gândite ca demersuri intuitive de cristalizare a unor conținuturi ale experienței umane. Atragem atenția că semnele par tot așa de bine deschideri spre (proiecții), cât și reconstituiri de realitate (amintiri), în chiar punctul prezent al contemplării. Ele sunt animate de intenție creatoare, de aceea nu pot fi reduse la simple transpuneri mecanice în marginea conștiinței, întrucât sunt totalități în sine, unități imateriale (dar vehiculabile material) de conținuturi virtual inedite și expresii univoc asociate acestora.

Dacă raportăm la concepția augustiniană asupra limbajului dezvoltările semiotice structuraliste, acestea din urmă pierd din vedere că semnul lingvistic nu își găsește rațiunea în izolare și autonomie în afara conștiinței vorbitorului, ci funcționează ca model de creație în *energeia* intersubiectivă. Sf. Augustin a înțeles perfect, cu mult înaintea structuraliștilor, că semnul lingvistic nu devine simplă cristalizare imuabilă în realitatea obiectuală a vorbitorului, ci menirea lui este una internă spiritului: să modeleze conștiința și să o antreneze pentru orientarea subiectului în lume. Gândit altfel, semnului i se taie legăturile firești cu activitatea intersubiectivă care i-a dat naștere. El se justifică doar ca împlinire a proiectului de ființă, de raportare la celălalt, de împărtășire cu celălalt: „Cuvântul este semnul unui anumit lucru, pentru că, emis de un vorbitor, el poate fi înțeles de un ascultător” (Augustin 1991, 49).

În convergență cu această concepție, susținem că realul ontologic nu poate reprezenta, pentru ființa umană, realitatea primă, întrucât lucrurile în sine nu au autonomie cognitivă față de conștiința subiectiv-formativă care le-a structurat prin intermediul semnelor. În lipsa conștiinței, realul ontologic rămâne un străfund indefinibil, inaccesibil individului vorbitor decât la nivel pur senzorial. Corelativ, dezvoltarea limbajului implică necesarmente o dublă conștientizare: a dimensiunii absolute a subiectului (creativitatea), respectiv a dimensiunii relative a subiectului (istoricitatea). Această bidimensionalitate a puterii de semnificare (*vis verbi*, în termeni augustinieni, cf. 1991, 81) dă seama de specificul dual al creației lingvistice, specific captat cu nuanțe filosofice peremptorii în modelele explicative ale Sfântului Augustin.

În același timp, din triada configurației semnului la Charles S. Peirce (1990, 269-275), se ghicește doar parțial legătura dintre obiectivitate și subiectivitate, precum și dintre esența

ca unitate (modalitate absolută) și fenomenalitatea ca diversitate (modalitate relativă). Această legătură indestructibilă este evidențiată exemplar de Augustin atunci când specifică dubla condiție a semnului: „Semnul este ceea ce se arată pe sine însuși simțurilor și, în afară de sine, mai indică spiritului și altceva.” (Augustin 1991, 49) Conștiința se definește astfel drept comuniune de sine ca subiect-spirit. Semnele sunt, la rândul lor, deschideri de conștiință în sine, ca realități depline de ființă. Semnele nu determină ființa ca atare, însă reprezintă transpuneri inteligibile ale realității percepute/concepute în moduri de ființă.

Pentru cunoașterea realității, fondul semnului lingvistic implică o dualitate imanentă: semnificatul și designatul. De aceea, prezintă importanță deosebită raportarea realității la ambele dimensiuni, esențială și fenomenală, întrucât designarea implică orientarea esenței semnificaționale către un anumit obiect din seria potențial infinită a claselor de obiecte. Atunci când definim semnificarea drept ruperea totalității în entități definite strict opozițional (o definiție pe care structuralismul lingvistic a îmbrățișat-o fără rezerve), constatăm, de fapt, că realitatea este segmentată, prin structurare intuitiv-semnificativă, în direcția înțelegerii esențelor și a refacerii unității ontologice originare prin limbaj. În această ordine de idei, semnele reprezintă, pentru ființa umană, calea primordială de cunoaștere a lumii fenomenale, întrucât intermediază conceperea esenței acestei realități în conștiință. Semnele nu sunt, prin urmare, doar un cumul de atribute sau de proprietăți semantice, ci depline cristalizări de moduri de ființă. Este de ajuns să afirmăm, în acest sens, că orice act de interpretare îl facem prin prisma subiectivității, ca răspuns corelativ la stimulul cultural al unui text/discurs. Dincolo de actul interpretării, subiectul vorbitor manifestă constante impulsuri creatoare. Asumându-și existența ca realitate în sine, prin limbaj, el își instituie creativitatea și, implicit, multiple realități, proiectate pe un fundal cultural global. Ființa umană, ca subiect vorbitor și cunoscător, își extinde și își diversifică astfel permanent modelele creativității în strategii de complexitate graduală.

Alteritatea în limbaj

În consonanță cu concepția augustiniană, reinterpretându-l pe Aristotel, Wilhelm von Humboldt susține că ființa umană este subiectul în sine, existând, prin limbaj, în alteritate. Subiectul nu este produs sau rezultat a ceva, ci este producătorul unui cosmos de valori inteligibile. Fiind însuși subiectul care determină acest cosmos, simultan, individul uman se autodetermină. Ființa-subiect reflectă, în potențialitate expresivă, multiplul, prin două relații consubstanțiale în limbaj: subiect – subiect și subiect – obiect. De aceea, o singură ființă umană s-ar dovedi o incompletă realitate la nivel ontologic, întrucât ființa-subiect se deschide înspre alți subiecți, în intersubiectivitate pleneră, și își determină deschiderea înspre realitatea-obiect prin designare. Substanța semnului lingvistic se creează, așadar, numai în intersubiectivitate/alteritate.

Mai mult, ființa umană este imposibil de înțeles în afara înțelegerii limbajului. Or, în acest context, a înțelege limbajul ca instrument de comunicare înseamnă a-i deplasa centrul de greutate pe dimensiunea reductiv-pragmatică a semnificării. Limbajul este activitate creatoare, *energeia*, prin care sunt structurate conținuturile experienței subiective: „Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*). De aceea, adevărata definiție a limbii nu poate fi decât una genetică. Limba este, cu alte cuvinte, efortul veșnic reluat al spiritului de a face sunetul articulat capabil să exprime ideea (...) A defini limbile ca activitate a spiritului este absolut corect și adecvat, deoarece existența spiritului nu poate fi gândită decât în activitate și ca activitate.” (Humboldt 2008, 82). În aceste condiții, semnul lingvistic activează, în planul cunoașterii, atât o materialitate semnificantă, cât și un conținut al semnificării, făcând trimitere la un segment de realitate nu ca determinare logic-cauzală, ci la modul intuitiv. Logica nu construiește ființa, ci, eventual, dă informații despre anumite conexiuni ale acesteia, posterior captării intuitive a esențelor semnificative. În schimb, limbajul, prin dimensiunea sa intuitivă, construiește ființa și îi deschide orizontul cunoașterii realității, pe de o parte, iar, pe de alta, a cunoașterii de sine prin relaționare cu celălalt: „Cum fără limbaj nu este posibil nici un concept, la fel și pentru suflet nu este cu puțință existența nici unui obiect, căci acest obiect

exterior dobândește o esențialitate completă pentru suflet doar prin intermediul conceptului. În formarea și în întrebuintarea limbii pătrunde însă în chip necesar întreaga modalitate de percepere subiectivă a obiectelor. Izvorând chiar din această percepere, cuvântul este o copie nu a obiectului în sine, ci a imaginii produse de acesta în suflet.” (Humboldt 2008, 94)

Dacă am face o analogie cu terminologia fizicii cuantice, am putea considera semnul lingvistic ca o particulă care, în activitatea creatoare a vorbirii, determină unda semantică, adică sensul ca vector de dezvoltare/progresie. Susținem, prin analogie, că semnul lingvistic este nucleu de sens (oferind, în relațiile cu alte semne, posibilitatea transcenderii semantice, ca premisă de sens în texte), precum și miniatură a totalității intersubiective care creează obiectul ca entitate sub unghiul percepției. Or acest proces are, în primă instanță, puțin de-a face cu logica. De altfel, calea rațională nu este o cunoaștere a realității în sine, ci o (re)cunoaștere a atributelor acestei realități, a proprietăților sale esențiale care îi alcătuiesc matricea semantică. Omul acceptă/asumă condiția de creator prin limbaj, are intenția de a crea conținuturi permanent inedite. Acest fapt înseamnă cea mai prețioasă dimensiune a libertății de care se poate bucura ființa umană. Prin creație, vorbitorul își proclamă autodeterminarea. Ființa este ea însăși model de *energeia*, construind, în alteritate, realitatea celorlalte ființe congenere. Limbajul devine, din această perspectivă, căutarea altor ființe, care ne vin în întâmpinare și înaintea cărora ieșim în întâmpinare. Limbajul nu se poate refuza, el izbucnește ca un semn dumnezeiesc în orice ființă umană, care îl acceptă pe celălalt în cadrul aceleiași realități conceptuale (Humboldt 2008, 58). Subiectul cunoscător există în semenii lui, pe care îi presupune în fiecare moment al activității de vorbire. Practic, alteritatea nu înseamnă doar o acceptare de circumstanță a celuiilalt, ci instituie o simbioză spirituală în lipsa căreia nu am putea exista ca ființe vorbitoare.

Unii teoreticieni ai limbajului ignoră, în general, această caracteristică nodală a limbajului. Schema lui Roman Jakobson (1960, 350-377) reprezintă, din punctele de vedere mai sus schițate, o cădere a științei limbajului în plasele ciberneticii, precum și impersonalizarea sau reificarea ființei umane, cu reducerea tuturor realităților (ființelor) la o unidimensionalitate centrifug-abstractă. În acest mod, construirea identității prin limbaj este gândită, în pragmaticile comunicării, drept reînstanțiere de voci care trec succesiv prin mai multe stadii discursive (de exemplu, teoria polifoniei la Oswald Ducrot; între alte studii, cel din 1984 este revelator). Însă această reînstanțiere de persoană în discurs nu ține cont, ca validitate, sens și conținut, de continuitatea ființelor ca subiecți implicați alteritar în generarea discursului. Misterul alterității constă în faptul că, prin limbaj, sunt create și împărtășite conținuturi în interacțiunea dintre conștiințe. Ca vorbitor, subiectul intră în comuniune cu ceilalți, preluându-i ca *alter egouri*.

Alteritatea nu înseamnă depersonalizarea individului în masa colectivității, ci dăruirea lui în sânul acestei colectivități și acceptarea colectivității ca subiect, într-o permanentizare a unității de conștiință. Astfel, Humboldt arată că alteritatea implică multiple conștiințe ce proiectează o viziune comună asupra lumii. Doi subiecți vorbitori, ilustrând două esențe, trăiesc misterul participării reciproce, ca alteritate, la un destin comun (2008, 91). Totodată, fără alteritate nu ar exista creativitatea. În cuvânt se întâlnesc cel puțin două conștiințe, și anume cea a creatorului cuvântului, precum și cea a interlocutorului său virtual, presupus de creator în fiecare moment al activității sale creative de limbaj. Astfel, cuvântul este o rezultantă a îmbinării puterii de semnificare a subiecților vorbitori și intenția lor creatoare specifică. În acest orizont, virtual nelimitat, se manifestă libertatea fundamentală a omului, în puterea de a face sens și de a se face înțeles de semenii (v. și Humboldt 2008, 74-75).

În concepția lui Eugeniu Coșeriu, limbajul funcționează simultan în trei planuri: universal, idiomatic și individual – discursiv-textual (1994, 31). Numeroși lingviști confundă planul universal al limbajului cu esența limbajului ca atare. Ne referim, în speță, la generatiști (Chomsky 1957 și, respectiv, 1965), care, seduși de ideea preeminenței logicii în raport cu limbajul, au căzut, la polul diametral opus, în aceeași eroare majoră care l-a făcut odinioară pe Ferdinand de Saussure, părintele structuralismului lingvistic, să asimileze concepția sociologică a lui Émile Durkheim (1919) și să susțină, în fapt, o depersonalizare a subiectului

vorbitor până la absorbirea sau anihilarea acestuia într-un distopic creier al masei. S-a ignorat complet, în concepția structuralistă saussuriană, că fiecare subiect vorbitor există numai în virtutea relației intersubiective cu ceilalți și se manifestă ca un agent creator, nu ca un simplu receptor pasiv de conținuturi imuabile vehiculate strict în actele de comunicare. Ideea decupării din limbaj a unui ansamblu omogen, considerat într-o dimensiune abstractă ideală (Saussure 1998, 39) ca sistem închis și ca structură modelând relații opoziționale între semne, servește, pentru investigația lingvistică, unei formalizări care va fi supralicitată de structuraliști și de poststructuraliști în direcția unui tehnocratism metodologic al științelor limbajului. Ceea ce propusese lingvistul genevez în materie de obiect al cercetării pentru lingvistica generală va deveni, în paradigma structuralistă și, prin subtilă asimilare, în cea generativistă, un punct fără întoarcere pe o traiectorie ce scoate limbajul din esența sa creativ-alteritară și îl reduce la un simplu instrument automatizat de comunicare, definit fie dintr-o perspectivă pur biologică (bunăoară, limbajul ca instinct – v., între alții, Pinker 1994), fie ca un ansamblu de operații computaționale. Marota identificării unor tipare prefabricate de funcționare a limbajului se pliază perfect pe hiperspecializarea microdisciplinară îmbrățișată începând cu secolul trecut în semiotică și științele limbajului.

Întorcându-ne la filosofia limbajului în interpretarea deschisă de Augustin, constatăm că întregul demers al masificării structurale este superfluu. Semnele lingvistice sunt create din focalizări diverse ale subiecților vorbitori ce își armonizează tensiunea creatoare în alteritate prin armonizarea conștiințelor. Lingvistica însă nu ar trebui să studieze universalizarea conștiințelor individuale într-o conștiință impersonală (numită fie creierul masei, în concepție structuralistă, fie gramatica universală, în concepție generativistă), ci transfigurarea tuturor conștiințelor drept conștiință personală pentru fiecare vorbitor, în experiența pleneră a alterității. Subiectul nu-și poate exclude semenii fără a se anula pe sine ca ființă. Fiecare conștiință individuală este centrul tuturor conștiințelor și, totodată, orizontul lor semnificativ, iar acestea, la rândul lor, sunt centre de conștiință, într-o deschidere a individului spre o multitudine de realități. Nu numai că, prin aceasta, indivizii nu se limitează, ci, din contră, se evidențiază expresiv și se potențează mutualmente. Iar alteritatea implică niveluri de realitate, concepute în limbaj ca deplinătăți de esență, în multiple perspective. Ceea ce numim experiențe doar în acest fel pot fi captate și înțelese, ca niveluri de realitate interne conștiinței.

Proiectul semiotic augustinian

În cele ce urmează, ne vom referi succint la proiectul semiotic al Sfântului Augustin, așa cum reiese din câteva scrieri fundamentale. Autorul intuiește manifestarea unei relații între limbajul primar și metalimbaj, argumentând că funcția referențială a semnelor implică o proiecție globală a limbajului pe două nivele convergente de funcționare:

NIVELUL REFERENȚIAL LINGVISTIC [PRIMAR]

(= referința de nivel primar, a obiectelor prin semne)

NIVELUL REFERENȚIAL METALINGVISTIC [SECUNDAR]

(= referința de nivel secundar sau terțiar, a semnelor prin alte semne)

Primul tip de designare este, pentru Augustin, cel mai important, întrucât exprimă orientarea spiritului, prin semne, către obiectele reprezentate de semne. Într-o comunicare obișnuită, desemnarea referențială devine principala garanție de coerență / sens pentru vorbitori. Orientarea semnelor spre obiecte sau, în termenii lui Augustin, faptul că spiritului îi este îndreptată atenția, prin semne, înspre lucruri, atestă fără echivoc rolul primordial al semnelor în actele de limbaj. Modelul semiotic propus de autor tematizează condiția semnului

ca entitate lingvistică și cognitivă. Prin semne, ne structurăm conținuturile mentale și urmărim să avansăm, mediat, spre un progres al cunoașterii înspre lucrurile nevăzute, lucruri care alcătuiesc un strat ontologic înalt-metafizic. Ca o scurtă paranteză, nu putem face abstracție, dacă este să fim onești cu proiectul semiotic augustinian, de eforturile sale în unificarea unei concepții de extracție teologică asupra proceselor de cunoaștere și de semioză implicate în comunicare.

Ținând seama de cele două niveluri referențiale ale limbajului pe care le-am expus mai sus, ne îndreptăm atenția asupra următoarei situații. În dialogul *De Magistro*, Augustin îl întreabă în glumă, la un moment dat, pe fiul său dacă se consideră om (Augustinus 1994, 77). Acesta răspunde hotărât afirmativ, fără să-și pună problema vreunui echivoc semantic. Augustin îi atrage atenția însă că semnul „om” poate desemna o ființă (calitate cu care de altfel și este folosit în limbajul primar) sau poate desemna o înșiruire de sunete – în rostire – sau grafeme – în scriere. Această din urmă calitate a semnului „om” este decelabilă doar în planul metalimbajului.

Definirea omului ca ființă în raport cu definirea omului ca nume dotat cu expresie, ca semn verbal alcătuit din sunete la care se adaugă o semnificație, implică astfel două niveluri de referință diferite. Mai întâi, implică folosirea semnului pentru a desemna altceva decât este el, la nivel referențial lingvistic primar (referirea la ființa „om” prin intermediul semnului lingvistic *om*). În al doilea rând, implică o focalizare asupra semnului verbal în sine, devenit, din element al designării, un obiect de analiză și putând fi astfel deconstruit, la nivel metalingvistic, pentru a i se înțelege componentele și mecanismul de funcționare. Doar în metalimbaj putem separa, pur metodologic, latura sonoră (materializată prin lanțul de foneme) de latura de conținut semnificațional. Prin urmare, ca element de metalimbaj, semnul este un obiect cu expresie materială și cu un conținut adecvat funcțiilor sale din limbajul primar. Latura de conținut este înțeleasă, la un nivel teoretic generic, ca făcând parte dintr-un sistem de categorii lexico-gramaticale, logice etc. Pe latura conceptuală, putem identifica relaționări între nume și semnul verbal primar (orice semn verbal primar este un nume în metalimbaj), putem clasa semnul verbal pe criterii de ordin lexematic, morfologic, semantic (prin glosări pe baza semelor) etc.

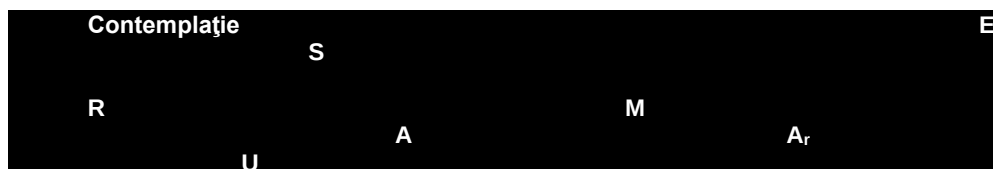
La nivel lingvistic primar, referința este bipartită: ostensivă (obiectele sunt indicate prin efectuarea unor acțiuni, rezultând o desemnare deictică în care conținutul nu este captat prin semnul verbal ca atare, ci prin urmărirea unor acțiuni care facilitează înțelegerea; de exemplu, felul cum un vânător începător învață să monteze lațul de prins păsări de la un vânător experimentat) și, respectiv, simbolică (obiectele sunt desemnate prin semne verbale, grafice sau gestuale). În schimb, la nivel metalingvistic, desemnarea este tripartită: metareferențială (desemnarea unor semne prin semne de ordin mai general; orice semn este, în metalimbaj, un nume); interreferențială (desemnarea reciprocă a unor semne); autoreferențială (desemnarea unui semn prin el însuși; cuvântul „semn” este el însuși un semn, cuvântul „cuvânt” este, firesc, el însuși un cuvânt).

Semnul este cel mai important instrument pentru orientarea spiritului în câmpul cunoașterii lucrurilor, însă rolul său este de a media accesul către temeiurile ontologice ale ființei, către adevărul lăuntric pe care orice subiect vorbitor trebuie să îl caute și să îl asume în și dincolo de procesele de comunicare. Relația între semn și obiect este una mediată prin conținuturi conceptuale și scheme imagistice asociate: „Când relatăm cu exactitate fapte trecute, din mintea noastră nu ies faptele ca atare, care s-au petrecut, ci cuvintele născute din imaginile lucrurilor, care, trecând prin simțurile noastre, s-au întipărit în sufletul nostru ca un fel de urme” (Augustin 2000, 467).

Augustin face o clasificare extrem de riguroasă a semnelor (1991, 49-59), distingând între *signum* (semnul în general), *res* (obiectul la care face trimitere semnul) și *verbum₁* (semnul lingvistic/verbal; cuvântul, în general). La rândul său, *verbum₁* implică două dimensiuni: expresie și conținut. La nivelul expresiei, autorul distinge între *verbum₂* („îzbire a urechii”), *dictio* („cuvântul nu pornește pentru sine însuși, ci spre a semnifica altceva anume”) și *sonus* („învelișul sonor”), iar, la nivelul conținutului, între *nomen* („trezire a amintirii în spirit”),

dicibile („ceea ce percepe din cuvânt spiritul și nu urechea și totodată este păstrat în spirit”, adică semnul verbal în actele de vorbire, la nivelul limbajului primar), respectiv *significatio* („înțelesul”, semnul verbal în structura limbii). Cunoașterea asociată semnelor implică o relație intern-semiotică cu obiectul (semnificarea) și una extern-ontologică cu obiectul (designarea). Prin raportare la corpul semnului lingvistic, care este, similar corpurilor fizice, segmentabil material (în sunete și reprezentări grafice sau gestuale ale sunetelor), desfășurabil în timp (sonoritate) sau în spațiu (reprezentările scrise) și inerent perceptibil senzorial, semnificația acestuia este unitară, imaterială, simultană, nesegmentabilă și ascunsă simțurilor. În privința obiectelor (*res*) și a cunoașterii asociate acestora, Augustin operează o altă clasificare, de care ne vom ocupa într-un eseu viitor. Facem însă cuvenita mențiune că, prin relaționarea semnului cu obiectul, autorul anticipează concepția semiotică a lui Charles Sanders Peirce, pentru care semnul este un conglomerat alcătuit din representamen (semnul ca atare), obiectul nemijlocit (intern semnului și diferit de obiectul dinamic, exterior semnului), respectiv interpretantul (efectul produs de semn în conștiință).

Tangent la aceste considerații, ilustrăm semioza augustiniană printr-o mostră de poezie concretă, a cărei lectură implică suprapunerea celor două sisteme semiotice, în mod similar cu problemele de enigmatică și cuvinte încrucișate:



În „decodare” intervin o serie de factori prin care paradoxul vizual este deconstruit. Imaginea Ursei Mari, formată din semnele grafice de culoare albă, înseamnă raportarea sau oglindirea a două orizonturi: unul natural, iar celălalt cultural, apanaj al dezvoltării unei puteri de înțelegere a omului, care, prin semne, conferă valoare conceptuală celui natural. Dualitatea creată (conglomerat fizic de stele, exterior conștiinței, perceptibil senzorial / concept interior conștiinței, generat spiritual) este un bun exemplu pentru a arăta modul în care conștiința creează un cosmos de esențe în care schemele lucrurilor sunt create și vehiculate în structuri semnificative care transcend nivelurile accidentale ale fenomenalității senzoriale. Propriu-zis, omul recrează natura într-un cosmos semnificativ de valori conceptuale. Conceptul dă substanță semnificativă conglomeratelor de obiecte fizice, validând finalist ființarea ca obiect natural în lumea fizică. În absența conștiinței umane, obiectele fizice ar rămâne un complex neinteligibil. Or validarea se face în, prin și pentru conștiință ca atare, într-un demers de iluminare cognitivă prin heideggeriana „*pădurea întunecată a Ființei*”.

Un alt exemplu de paradox referențial apare în următoarea definiție rebusistă: *LAT = Scurt și cuprinzător*. Este speculată, în microtext, o dublă referință: termenul „scurt” trimite la expresia cuvântului soluție, pe o dimensiune obiectuală ce ține de metalimbaj („lat” este un cuvânt scurt), în timp ce termenul „cuprinzător” face trimitere la conținutul cuvântului de identificat, anume la posibilitățile sale designaționale și sinonimice (la situații în care „lat” este aplicabil, în limbajul primar, calității unor obiecte, inclusiv prin sinonimul contextual „cuprinzător”).

Într-un eseu viitor, ne propunem discutarea unor probleme care derivă din concepția augustiniană asupra limbajului și a semnului lingvistic: tipologia obiectelor și structura semnului la C.S. Peirce, raportul dintre (pseudo)limbajul animal și limbajul uman, creativitatea și emergența limbajului la copii.

References:

- Augustin. 1991. *De Dialectica*. Traducere de Eugen Munteanu. Humanitas.
- Augustinus, Aurelius. 1994. *De Magistro* [*Despre Învățător*]. Traducere de Mihai Rădulescu și Constantin Noica. Humanitas.
- Augustin. 2000. *Confesiuni*. Traducere de Eugen Munteanu. Nemira.
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. Mouton.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. The M.I.T. Press.
- Coșeriu, Eugeniu. 1994. „Competența lingvistică”. În *Prelegeri și conferințe*. Supliment al *Anuarului de lingvistică și istorie literară* al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, tomul XXXIII, p. 27-47.
- Ducrot, Oswald. 1984. *Le dire et le dit*. Les Éditions de Minuit.
- Durkheim, Émile. 1919. *Les règles de la méthode sociologique*. Septième édition. Félix Alcan.
- Humboldt, Wilhelm von. 2008. *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Traducere de Eugen Munteanu. Humanitas.
- Jakobson, Roman. 1960. „Closing Statement: Linguistics and Poetics”. În *Style in Language*, editat de Thomas A. Sebeok. John Wiley și M.I.T., p. 350-377.
- Pinker, Steven. 1994. *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*. William Morrow and Co.
- Saussure, Ferdinand de. 1998. *Curs de lingvistică generală*. Traducere de Irena Izverna Tarabac. Polirom.

BIONOTE:

CRISTIAN PAȘCALĂU is a lecturer dr. at the Department of Romanian Language and General Linguistics, Faculty of Letters, University of Babeș-Bolyai, as well as a peer-review member at Herald Publishing House, Bucharest. He published several studies on cultural semiotics, the universes of discourse, prescriptive grammar of Romanian language, lexicology, and semantics. One of his latest work is entitled *Dicționarul metaforelor rebusiste (The Crossword Puzzle Metaphors Dictionary)*, 2022. His academic interests include: linguistics and philosophy of language, cultural semiotics, lexicology, and semantics.